

Gudstjänst i tiden

Föredrag av Ninna Edgardh på *Leitourgias* årskonferens i Esbo, Finland 23 november 2016

Kära vänner!

Vi träffas på randen till ett nytt kyrkoår, i mellanrummet mellan domsöndag och 1 advent. Det är en god tid för att blicka både bakåt och framåt.

Först av allt ett stort tack för att ni bjudit in mig. Temat för konferensen är detsamma som titeln på den bok jag gav ut för några år sedan, "Gudstjänst i tiden" och som handlar om förändringar i Svenska kyrkans sätt att fira gudstjänst från 1960-talet och framåt.¹

Jag kommer att anknyta till boken i mitt föredrag, men också till det som styrelsen skriver i sin inbjudan, om förhållandet mellan våra lokala kontexter och det mer än lokala i vårt gudstjänstfirande. Finns det en speciellt nordisk ton i vårt gudstjänstfirande? Och hur förhåller sig då denna ton till ljuden av lovsång från andra kristna världen över och genom tiderna? Kan vi fortfarande lovsjunga tillsammans?

Häromveckan verkade det fullt möjligt. Jag tänker förstås på den gemensamma bönen i Lunds domkyrka mellan katoliker och lutheraner till minnet av reformationens inledning för 500 år sedan.² Det vi mindes var att Martin Luther spikade upp sina teser på kyrkporten i Wittenberg, en händelse som verkligen satt sin prägel på kyrkolivet i våra nordiska länder, på gott och ont. Men gudstjänsten firades också under mottot *From Conflict to Communion*, som ett led i en femtioårig dialog mellan katoliker och lutheraner i olika delar av världen. Gudstjänsten var en enhetsmanifestation, men samtidigt full av spänningar och den spänningen lever alla kyrkor i hela tiden, spänningen mellan det gemensamma och det egna, det lokala och det universella.

I Lund såg vi påven Franciskus, som representerar över en miljard katoliker världen över, fira den lutherska reformationen tillsammans med ordföranden för Lutherska Världsförbundet, Munib Yunan, som är biskop i en ytterst liten och allvarligt hotad palestinsk kyrka i det Heliga landet. Därtill såg vi ärkebiskop Antje Jackelén. Som den första kvinnan på sin post i Svenska kyrkan var hon en av de svenska värdarna, mitt i ett manligt dominerat ledarskap. Hon stod på det sättet som representant

¹ Edgardh, Ninna. *Gudstjänst i tiden. Gudstjänstlivet i Svenska kyrkan 1968-2008*. Lund: Arcus förlag, 2010.

² Gudstjänsten finns dokumenterad på <http://www.lund2016.net/>. 24 november 2016.

för viktiga steg som vi i de nordiska länderna tagit mot jämlikhet mellan könen, som vi nu fortsätter genom att i växande grad fullt ut integrera hbtq-personer i våra samhällen och kyrkor.

Bland gudstjänstens ledare fanns också Lutherska världsförbundets generalsekreterare, Martin Junge. Precis som påven är han den första från Latinamerika på sin post. På så sätt representerar han det pågående maktskiftet i den världsvida kyrkan, från oss i Väst och Nord, till länder i Syd, där merparten av världens kristna finns idag. Barnen hade en viktig roll i gudstjänsten, symboler för ett underifrånperspektiv på firandet kanske, och ett perspektiv från framtiden.

Skam och bävan

Det var en stor och viktig högtid som sändes ut över hela världen och i Svenska kyrkan var vi förstas hedrade över att den fick äga rum just i Lund. Kanske var vi också lite skamsna och bävande, inför vad vi ska göra med denna erfarenhet, för när det gäller gudstjänstfirande så tycker vi inte att vi har så mycket att skryta med. Snarare har vi vant oss, de senaste decennierna, vid ständigt nedåtgående kurvor för deltagande i framför allt söndagens högmässa.

Jag gissar att ni kan känna igen er i detta. Många av de problem vi har är gemensamma i de nordiska länderna. På många sätt är vi som syskon, med en gemensam historia, men också med våra olikheter. Går vi tillbaka till reformationstiden så fanns ju inte ens våra nuvarande nationsgränser. En karta från andra halvan av 1500-talet visar hur nuvarande Sverige och Finland var förenade, liksom nuvarande Danmark och Norge och även Island, även om det inte är med på kartan. Samtidigt hörde södra delen av nuvarande Sverige då ihop med Danmark. Så ett firande i Lund på den tiden skulle varit ett firande i Danmark-Norge.

Reformationstiden rörde om i detta och bidrog till framväxten av våra nuvarande gränser och nationer och det gav oss en gemensam kyrklig historia, med stora nationalkyrkor, som skiljer sig från hur det ser ut på många andra håll. Ofta klumpas därför de nordiska kyrkorna och de nordiska länderna ihop idag, i internationell debatt.

Kyrkan och makten

Vid förra årets konferens citerade Gordon Lathrop brevet till *Diognetos*, från slutet av hundratalet, som beskriver de kristnas belägenhet och hur den präglades av en motsägelsefullhet, som Gordon Lathrop menar egentligen gäller kristna i alla tider.³ Det handlar om en tillhörighet, som samtidigt

³ Föredraget finns för nedladdning här: <http://leitourgia.org/onewebmedia/Lecture%20Lathrop%202015.pdf>.
24 november 2016.

alltid innebär en form av främlingskap: "De [kristna] bor i sina hemländer, men som utlänningar. De har del i allt som medborgare, men uthärdar allt som främlingar. Varje främmande land är för dem ett hemland, och varje hemland främmande."⁴

Lathrop tillhör en luthersk kyrka i USA, som samlar ett par procent av befolkningen. Det kanske gör att han lättare kan identifiera sig med bilden av de kristna som främlingar. I våra länder, där kyrkorna samlat hela befolkningen, århundrade efter århundrade, är främlingskapet svårare att känna igen. Kyrklig och samhällelig makt har i våra länder ingått nära symbios. Kanske är det också en del av vårt problem idag, att vi har svårt att se kyrkan som en egen kraft, skild från samhället.

Ändå är ingenting längre som det varit. Symbiosen är upplöst. Default-läget, som det heter på dataspråk, är idag en sekulär, agnostisk hållning. Det är det normala, det kulturellt förvalda alternativet. I den situationen kanske bilden av kristna som både främlingar och medborgare är lättare att anamma. Vi är i ett läge när vi på nytt behöver upptäcka vad den kristna identiteten kan betyda.

Samtidigt lever vi fortfarande i en kristen majoritetskultur, med en fortsatt nära relationen mellan kyrka och nationsbildning och en åtminstone i formell mening kristen folkmajoritet. Svenska kyrkan, som skildes från staten år 2000, räknar knappt två tredjedelar av befolkningen som tillhöriga, medan den danska kyrkan, som fortfarande är förenad med staten, samlar drygt tre fjärdedelar av befolkningen.⁵ Övriga nordiska kyrkors medlemstal varierar däremellan.

Men frågan är också vad detta kvardröjande medlemskap står för. Många döpta tillhöriga i Svenska kyrkan identifierar sig inte som kristna. De tycker nog Jesus är en bra förebild. På det sättet är de präglade av kristna värderingar. De uppskattar att kyrkan finns. Men de saknar både kunskap om kyrkans tradition och all vana vid gudstjänstfirande. De har svårt att själva vara traditionsbärare.

Kyrkohandböckerna

I Sverige pågår just nu en intensiv process med sikte på att ersätta 1986 års kyrkohandbok med en reviderad bok år 2018.⁶ Motsvarande arbete har skett eller håller på att ske i övriga nordiska kyrkor. Norge ersatte år 2011 sin ordning från 1977, men den nya boken är fortsatt föremål för förändring

⁴ Jonas Holmstrand och Lina Sjöberg "Brevet till Diognetos i ny översättning", s. 151-171 i [Svensk exegetisk årsbok](#), 72 2007, 162f.

⁵ <http://www.folkekirken.dk/om-folkekirken/organisation/grafik-over-organisation>.

⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken>.

och utvärdering.⁷ Finland fick en ny kyrkohandbok år 2000 (2004 för de kyrkliga handlingarna).⁸ I Danmark har biskoparna nyligen lyft frågan om att tillsätta expertgrupper för att se över ordningen från 1992.⁹ Färöarna har en handbok från 1930, som nu ses över, även om beslutsprocessen när det gäller denna typ av kyrkliga frågor är oklar i det numera självstyrande danska öriket.¹⁰ På Island avstannade en påbörjad översyn av handboken från 1981 i samband med den ekonomiska krisen 2008, men den är nu på väg att återupptas.

Alla dessa pågående revisioner av handböcker är på sätt en krusning på ytan av de djupare skiften som pågår i våra kyrkor. Jag har i min bok detaljstuderat den process som ledde fram till Svenska kyrkans handbok 1986. Handboken fick alldeles omedelbart flera tillägg och efter bara elva år blev den föremål för en översyn, för att den började anses föråldrad. Det här var precis när kyrkan skulle skiljas från staten och vi skulle få en ny bibelöversättning. Dessutom hade diskussionen tagit fart om behovet av ett könsinklusive språk, som på ett bättre sätt skulle spegla både kvinnors och mäns erfarenheter och perspektiv. Allt detta fanns med som direktiv för det handboksarbete som drog igång 1997 och som fortfarande inte gått i hamn. Kanske vi får till ett beslut i kyrkomötet nästa år. Kanske inte, för det har visat sig inte vara så lätt att ena kyrkan kring en ny handbok.

Kanske har svårigheten att göra med den djupgående förändring som skett från 1968 och framåt på gudstjänstens område i Svenska kyrkan. Den största förändring som jag identifierat går egentligen inte att sammanfatta, för den handlar om att allt blivit mycket mer olika.

Det mest utmärkande i negativ mening är kanske att självklarheten i den kyrkliga seden är bruten. Vi firar inte längre gudstjänst på samma sätt varje söndag. Men samtidigt som deltagandet minskat har vi fått ett gudstjänstfirandet som är mycket mera livaktigt. Från att prästen i princip ensam ledde en gudstjänst som i hög grad bestod av envägskommunikation, har vi fått ett gudstjänstfirande som involverar många i ett aktivt deltagande. Gudstjänstfirandet har blivit mer lokalt präglat. Vi är med på ett mer aktivt sätt, vare sig vi sitter i bänken och sjunger och ber, eller när vi bjuds in att delta i olika handlingar, som att tända ljus, skriva förböner, gå i processioner eller delta i kommunionen.

⁷ Information om den norska handboksprocessen återfinns på <https://kirken.no>.

⁸ <http://www.evl.fi/kyrkohandboken/>.

⁹ http://kirkenikbh.dk/files/attachments/3348-16_v1_referat_af_bispemoede_4_-7_januar_2016.pdf

¹⁰ <http://leitourgia.org/onewebmedia/JakupReinertHansen%202015.pdf>

Vi har också gått från en enhetlighet som till och med var lagstadgad, till en variationsrikedom som är enorm. Gudstjänstfirandet minskar, men det förändras också, genom förskjutningar, från söndagens högmässa till många olika gudstjänster under veckan. Deltagandet har också ökat i kyrkliga handlingar, framför allt dopgudstjänster. Dessutom har det skett en fördubbling av nattvardsfirandet inom Svenska kyrkan de senaste femtio åren. Att deltagandet i söndagens huvudgudstjänst halverats är alltså inte fullt så alarmerande som det kan verka.

En annan viktig iakttagelse är att förändringarna inte beror på handboksförändringar. Snarare skulle jag säga att handboksrevisionerna är kyrkans sätt att försöka hantera och i viss mån kontrollera förändringar som har mycket mer med samhällets förändring att göra. Ibland ger revisionerna också förändringarna en ytterligare skjuts. Så var det t ex med 1986 års handbok i Sverige. Den gav möjlighet till något som kallades temagudstjänst eller temamässa, som var en långt friare form än vad som dittills varit möjligt. Möjligheten att fira temagudstjänst gav upphov till en explosion av nya gudstjänstformer, med hög grad av lokal anpassning.¹¹

Många av de svenska temagudstjänsterna har inspirerats av den finska Tomasmässan och även i Finland har olika former av specialgudstjänster ökat enormt. År 2011 representerade de hela 44 procent, alltså nära hälften, av det totala gudstjänstfirandet.¹² En stor del av specialgudstjänsterna, både i Sverige och Finland, representeras av familjegudstjänster, men specialgudstjänster utvecklats också kring ny musik, som i *Metallmässan*; med inspiration från andliga centra, som *Ionamässan*, *Taizémässor* och *Ökenmässan*, med den andligt sökande nutidsmänniskans behov i fokus, eller med en speciell grupp i fokus, som i *Regnbågsmässan*.

Förhoppningen har många gånger varit att dessa specialgudstjänster ska fungera som inkörsport för människor som normalt inte går till gudstjänst, och så småningom leda vidare till deltagande i huvudgudstjänsten. Det lär dock knappast finnas någon automatik i detta och med tanke på statistiken verkar det tveksamt om det är realistiska förhoppningar.

Vad som däremot är en tydlig tendens är det som mycket tydligt sammanfattas i en norsk boktitel från 2015, nämligen att gudstjänst i allt högre grad firas *à la carte*.¹³ Där den gamla

¹¹ Lena Petersson *Kärlekens måltid. Om mässan och musikens teologi*. Lund: Arcus, 2013.

¹² *Community, Participation and Faith. Contemporary Challenges of the Evangelical Lutheran Church of Finland*, Publication 62, Church Research Institute 2013, sid. 67.

¹³ Anne Haugland Balsnes, Solveig Christensen, Jan Terje Christoffersen och Hallvard Olavson Mosdøl (red.) *Gudstjeneste à la carte. Liturgireformen i Den norske kirke*. Oslo: Verbum Akademisk, 2015.

gudstjänstordningen framstår som en färdigkomponerad meny, sammansatt av mästerkockar i huvudstaden, förväntas församlingarna nu i långt högre grad själva sätta samman sin måltid, om det sen är till en tema- eller specialgudstjänst eller till söndagens huvudgudstjänst. Handboken blir en samling av recept, men än en färdig meny. Det handlar om ett kulturskifte i riktning mot ett gudstjänstliv med något för varje smak, snarare än den centralstyrda enhetlighet som tidigare präglade de nordiska kyrkorna.

Samtidigt märks i spåren av rörelsen mot specialgudstjänster och à la carte-menyer också en motreaktion. Det finns en rädsla att alternativrikedomen och valfriheten ska förvandla kyrkans traditionella liturgi till ett konsumismens liturgiska smörgåsbord, utan kontakt med den vidare kyrkan över världen och genom historien. I direktiven för det pågående revisionsarbetet i Sverige frågade sig kyrkostyrelsen hur den växande mångfalden i gudstjänstlivet går ihop med tanken om gudstjänsten som uttryck för kyrkans tro och bekännelse och för samhörigheten med allmänkyrklig tradition.¹⁴ Var finns den gudstjänst vi kan känna igen?

Nairobiuttalandet, från Lutherska världsförbundets projekt om gudstjänst och kultur, talar om dessa båda sidor av vårt gudstjänstfirande som det kontextuella respektive det transkulturella. Vad händer med gudstjänstens transkulturella sida, när den kontextuella får så stort utrymme?

Brevet till Diognetos, med talet om främling och medborgare, påminner om att spänningen mellan hemmahörighet i kontexten och främlingskap inför den, har med själva den kristna grundidentiteten att göra. Det är ett tecken på liv när gudstjänsten bär en verkligt lokal prägel och samtidigt anknyter till allmänkyrklig tradition. Spänningen mellan polerna kan ge kyrkan kraft att förkunna evangelium, när kontexten är livsfientlig och går på kollisionskurs med evangeliet.

Faktum är att den kristna kyrkan har unika förutsättningar att möta vår tid, genom sin kombination av lokal förankring och tillhörighet i en global värld.

Romano Guardini (1885-1968) betraktas som den liturgiska rörelsens fader i Tyskland. I samband med Andra Vatikankonciliet, var han närmare 80 år och kunde inte närvara. Men i samband med konciliet publicerade han ett öppet brev, som blivit mycket känt, där han frågar sig om den moderna människan alls kan fira gudstjänst.¹⁵ Så kan det kännas ibland, både om jag går till mig själv och till

¹⁴ <https://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/revision-av-kyrkohandboken>.

¹⁵ Brevet finns tillgängligt på nätet på följande adress: <https://www.ecclesiae.nl/docs/guardini.html>. 24 november 2016.

min kyrka. Varför vill jag inte gå till kyrkan? Varför känner jag ibland större andakt när jag går på yoga och får hjälp att hitta tillbaka till mig själv och min relation till Gud genom min kropp, än när jag går till kyrkan och sitter i en hård bänk och lyssnar?

Kanske har min upplevelse med Guardinis slutsats att göra. Han menar nämligen att tro i det moderna samhället utvecklats till att bli något inre och andligt, individualiserat och privat. I luthersk tradition kanske vi också kan tilläggas att tron blivit en fråga om övertygelse och tyckande. Idag talar internationella tänkare över konfessionsgränserna, i linje med vad Guardini befarade, om att tron har förlorat både sin fysiska och sin sociala kropp. Jag tänker på den internationellt kände katoliken Charles Taylor, som myntat begreppet exkarnation för att beskriva sin upplevelse av motsatsen till att Ordet blir kött. Ordet tappar sin köttslighet.¹⁶

På liknande sätt har Ola Sigurdson och Elisabeth Gerle brottats med det kristna och lutherska förhållandet till kroppen, medan Jan Eckerdal skrivit om den svenska folkkyrkoteologin i Einar Billings tapning som en huvudfoting, utan kropp.¹⁷

Guardini noterar att prästerna inte tar sig an de problem han såg omkring sig, redan på 60-talet. Istället fastnar de i eviga frågor om hur böner ska formuleras eller processionen ordnas bättre. De tar sig an formfrågor, medan Guardini menar att problemen ligger djupare och handlar om hur vi firar vår gudstjänst så att människor – idag – upplever en epifani, att Kristus kommer dem till mötes.

Liturgins möte med det moderna samhället blev en brännande fråga under konciliet, som dominerades av tanken om "aggiornamento", att vara i takt med tiden, med samhällets förändring. Mycket gott har kommit ut av detta, i alla kyrkor.

Samtidigt finns det aspekter av tidsandan som i alltför hög grad stämt överens med utvecklingen inom kyrkorna och motverkat den förändring Guardini efterlyste. Mer och mer har vi förlorat kontakten med den skapelse som vi är sprungna ur. Hårdare och hårdare pressar vi våra kroppar att orka, samtidigt som vi matar dem med fel slags mat och dryck. Hela vår västerländska kultur bär på många sätt prägel av missbruk, av våra egna kroppar och av andras.

¹⁶ Taylor, Charles. *A Secular Age*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2007.

¹⁷ Sigurdson, Ola. *Himmelska kroppar. Inkarnation, blick, kroppslighet*. Göteborg: Glänta, 2006; Gerle, Elisabeth. *Sinnlighetens närvaro. Luther mellan kroppskult och kroppsförakt*. Stockholm: Verbum, 2015; Eckerdal, Jan. *Folkkyrkans kropp. Einar Billings ecklesiologi i postsekulär belysning*. Diss. Uppsala Universitet. Skellefteå: Artos & Norma, 2012.

Därför var det med stort intresse jag i somras öppnade en ny bok i somras av Frank Senn.¹⁸ Ni känner honom kanske som amerikansk luthersk liturgiexpert och författare till många tjocka och lärda böcker. Men den här boken liknar inte de andra. Här är en personlig och berättar hur han strax före sin pensionering drabbades av koloncancer. Genom sjukdomen och behandlingen tvingade han att på ett helt nytt sätt bry sig om sin kropp, bland annat genom yoga. Det blev en ny omvändelse för honom. Han upptäckte att han kunnat ägna sitt yrkesliv åt att lära ut luthersk liturgi, inklusive dess kroppslighet, men att han på vägen helt tappat bort sin egen kropp. Nu arbetar han för att visa vägen tillbaka till en liturgi som inte bygger på en dikotomi mellan kropp och själ, utan där kroppen får ta sin plats, får finnas i sin egen rätt.

Många av de positiva förändringar jag sett i den svenska kyrkan de senaste decennierna går i samma riktning. Det handlar om att hitta tillbaka till former för kroppslig tillbedjan som gått förlorad när en luthersk betoning av predikan och undervisning gått hand i hand med en modern kultur med förnuft och tanke i högsätet, men med kroppen som instrument snarare än som gudomlig skapelse. I våra egna nordiska sammanhang har Lena Sjöstrand varit en föregångare teoretiskt genom sin avhandling *Mer än tecken*, som kom för några år sedan och också genom sitt praktiska arbete med kyrkospelen i Lunds domkyrka.¹⁹ Lena hade för övrigt också en central plats i utformandet av den högtidliga gudstjänsten i Lunds domkyrka.

Men behovet av att återfinna kroppen har ytterligare en dimension, som flera av de författare jag tidigare nämnde är ute efter. Jag tänker då på kyrkan som social kropp. Våra kyrkor har vandrat hand i hand under en lång tid med vår tids starka individualism. De reformatoriska kyrkorna har rentav banat vägen för individualismen, genom betoningen av vars och ens direkta tillgång till evangeliet. Samtidigt riskerar något av den djupa sociala förbundenhet som kristen tro också handlar om att gå förlorad när var och en tror på sitt eget sätt och det fria valet är högsta norm. Det stämmer väl med ett gudstjänstfirande a la carte. Men vi förlorar en delad måltidsgemenskap.

Den som verkligen öppnat mina ögon för detta är en sociolog, som installerades som professor samtidigt som jag själv för några år sedan, Patrik Aspers. Han höll en miniföreläsning i samband med installationen, med titeln *Envaro och samvaro*.²⁰ Där ifrågasätter han på många sätt grunden för sitt

¹⁸ Senn, Frank C.. *Embodied Liturgy. Lessons in Christian Ritual*. Minneapolis: Fortress Press, 2016.

¹⁹ Sjöstrand, Lena. *Mer än tecken: Atmosfär, betydelser och liturgiska kroppar*. Skellefteå, Artos, 2012.

²⁰ Aspers, Patrik. "Envaro och Samvaro. Den socioontologiska reduktionen". Installationsföreläsning i samband med professorsinstallation i november 2013.

egen ämnesdisciplin, genom att påpeka att sociologer utgår från att människor är som enskilda atomer, som först i ett andra steg binds samman till sociala molekyler. Aspers menar att detta är helt tokigt, för allt vi vet om människan säger att samvaron är grunden i livet. Det är den som gör oss till människor.

På teologiskt språk talar vi om att vi döps till ett liv i Kristus, i den kristna kyrkans gemenskap. Kristen tro är i sin grund korporativ. Men på samma sätt som vi som kyrka måste anpassa oss till att normen idag är en sekulär, agnostisk världsbild, utgår de flesta av oss, även i kyrkan, från att vi i första hand är unika individer och först i steg två blir sociala varelser. Privatkristendomen vår tids religion.

Aspers lägger som sociolog inga teologiska perspektiv på saken, men intressant nog illustrerade han sitt resonemang med hjälp av exemplet med en eremit. Eremit betyder ensam på grekiska. Man kan dock inte vara ensam först, påpekar Aspers. Ensamhet förutsätter andra. Ensamheten är frånvaro av andra. Man kan säga att andra är nödvändiga för eremiten. Eremiten förutsätter samvarons existens.

Som kyrkovetare skulle jag säga att eremiten, likaväl som idén om den privatkristna, förutsätter kyrkan.

Vi behöver hitta tillbaka till våra fysiska kroppar i vår lovsång och vi behöver få hjälp att se att vi är del av en social kropp – även när vi försöker skilja ut oss ifrån den. Men det finns ytterligare en dimension av kroppslighet som jag tror är viktig att återerövra i vår tid och det är hoppet om den uppståndna kroppen.

Själv är jag i hög grad en produkt av moderniteten. Jag växte upp på 1960-talet, när allt föreföll möjligt. Allt var på väg att bli bättre, sett ur ett svenskt perspektiv. För mina barns generation ter sig tillvaron annorlunda. Joel Halldorf och Patrik Hagman hjälpte mig förra året genom en av sina poddar att sätta fingret på vad skillnaden är. För deras generation är framtidstron omöjlig.²¹ Problemen är för stora. Det enda som för dem kan ersätta framtidstron är det kristna hoppet. Hoppet trots allt.

Den svenska stå upp-artisten, författaren, teologern och komikern Jonas Gardell gjorde för några år sedan succé med en romantriologi, som filmatiserades och visades på teve med titeln *Torka aldrig tårar utan handskar*. Den handlar om aidskatastrofen på 1980-talet. Sjukdomen tog många liv, men

²¹ Podden handlade om en bok av KG Hammar och finns att lyssna till här: <http://tv.dagen.se/del-4-slapp-fangen-loss-av-kg-hammar>. 24 november 2016.

Gardell berättar också om förnedringen, skammen och skuldbeläggandet, som sjukdomen blev förknippad med. Sjukvårdspersonalen uppmanades att inte röra vid de sjuka utan handskar. Men trilogins titel har också en djupare rot, i Uppenbarelsebokens ord (21:4) om hur Gud själv skall vara hos de som lider, och torka tårarna från deras ögon och "Döden skall inte finnas mer, och ingen sorg och ingen klagan och ingen smärta skall finnas mer. Ty det som en gång var är borta."

Gardell visar också att det kristna hoppet i högsta grad är kroppsligt. Till skillnad från modernitetens sjukvård, som kollapsar inför den okontrollerade smittriskan och bara kan hantera det mänskliga lidandet på distans, med handskar, så står det kristna hoppet för något konkret kroppsligt, en hand som stryker bort tårarna och utplånar smärtan. Det kan vara en medmänniskas hand, som gör det som måste göras, trots rädslan. Men ytterst är det också Guds hand, som är det enda vi riktigt kan lita på.

I vår tid har tron på uppståndelsen ofta reducerats till ytterligare något "övernaturligt" kristna förväntas tro på. Det är inget nytt att uppståndelsen är en stöttesten. Kvinnorna som såg den tomma graven hade också svårt att bli trodda när de vittnade om vad de sett.

Men hoppet om den kroppsliga uppståndelsen varit den kristna trons kännemärke genom tiderna och det är ett hopp som också involverar våra kroppsliga erfarenheter. Det hör ihop med brödet som bryts och kalken som räcks i gudstjänsten och det hör ihop med hur vi konkret och fysiskt behandlar varandra och den skapelse vars liv vi delar och lever av.

I de nordiska länderna har vi en djup förbundenhet med naturen. För många är det platsen där de söker Gud. Den förbundenheten ska vi förstås bejaka i vår nordiska lovsång. Men vi behöver få hjälp att se att vi också är del av en social kropp, en kyrka, som kan hjälpa oss att bli till som människor. Det som bär oss är kroppen och det är där uppståndelsehoppet kan födas. Den fysiska upplevelsen av en hand som torkar tårar, en sol som bryter igenom, en lovsång som föds på nytt över jorden varje minut. En gudstjänst i tiden.